

Наталія ЛУШНІКОВА

НЕОВЕРНАКУЛЯРНІ РЕНОВАЦІЇ ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКОВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В Україні налічується близько 3000 дерев'яних сакральних споруд. Серед них кілька сотень належать території історичної Волині. Зокрема в межах теперішньої Рівненської області розташовано близько двохсот дерев'яних храмів¹. Більшість цих храмів збудована у XVIII–XIXст., і за час свого існування піддавалася численним ремонтам і перебудовам.

Даний процес триває не одне десятиліття і розпочався розпочалася після відродження Церков як офіційних релігійних інституцій в Україні. Масове повернення храмів релігійним громадам наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., після десятиліть їхнього фізичного занепаду, зумовило стихійні ремонтні роботи, які часто супроводжуються суттєвими втручаннями в архітектурний образ храму².

Можна виділити ряд основних чинників, які зумовлюють ці стихійні процеси (табл. 1).

Втрата традицій, заборона релігії як такої протягом десятиріч, разом із загальним легковажним ставленням до збереження пам'яток сакрального будівництва призвели до цілковитого нерозуміння, яким чином зберегти храми. В сучасних умовах відсутність або обмеженість контролю з боку органів охорони пам'яток при нестачі фінансових ресурсів зумовлює стихійність реноваційних процесів.

Найчастіше ринок наявних будівельних матеріалів разом із індивідуальними вподобаннями лідерів релігійних громад визначаються теперішній образ дерев'яного храму.

На підставі аналізу близько трьох десятків дерев'яних храмів Рівненської області, де були виконані реноваційні роботи, можна виокремити наступні рівні втручання в первісний (автентичний) образ храму (табл. 2)

Найпоширенішими різновидами ремонтних робіт є заміна покриття бань із оцинкованої сталі на покрівельні листи з нітриду титану, який здебільшого імітує позолоту. Також поширеною є заміна покриттів дахів профільованими сталевими листами яскравих кольорів (рис. 1). Часто відбувається заміна старих автентичних бань на нові, котрі виготовлені в спеціалізованих майстернях як масова, широко тиражована продукція.

Іншим, на жаль також досить розповсюдженим явищем є покриття стін з дерев'яного бруса синтетичними опоряджувальними матеріалами. Застосовуючи для покриття фасадів храмів профільовані

***Анотація.** В повідомленні розглянуто проблемні питання виконання неовернакулярних реновацій дерев'яних храмів в Рівненській області. Виокремлено ряд зовнішніх і внутрішніх чинників, які зумовлюють стихійні реноваційні процеси на об'єктах дерев'яного сакрального зодчества, та види ремонтно-реноваційних робіт.*

***Ключові слова:** ремонт, реновація, Рівненська область, дерев'яна церква*

¹ Дерев'яні церкви Рівненської області: архітектурна спадщина. Ілюстрований каталог / За наук. ред. проф. П. А. Ричкова. Рівне, 2017. 160 с.

² Болюк О. Дерев'яне облаштування церков: проблеми збереження, питання новаторства // Етнічна історія народів Європи. 2008. Вип. 25. С. 89–95; Ричков П. А., Смолінська О. Е. Церква Іоанна Предтечі у селі Забороль // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. 2015. № 1. С. 96–101.

Таблиця 1

**Зовнішні та внутрішні чинники
стихійних реновацій дерев'яних сакральних споруд**

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Втрата традицій дерев'яного храмо-будівництва через втрату «зв'язку поколінь»	Низький рівень розуміння необхідності збереження автентичності храмів (матеріалів і форми)
Неврегульованість державно-церковних відносин, відсутність конструктивного діалогу між органами державної влади і церквою	Суб'єктивні вподобання лідерів (більшості) релігійних громад
Відсутність або обмеженість контролю з боку органів охорони пам'яток архітектури	Брак коштів для виконання ремонтних та реставраційних робіт храмів
Доступність на ринку широкої номенклатури штучних матеріалів та виробів	Необхідність збереження/швидкого відновлення функціонування храмів під час/після виконання ремонтних робіт
Нестача деревини вторинної обробки	

Таблиця 2

**Види неовернакулярних ремонтно-реноваційних заходів
(на прикладі дерев'яних храмів Рівненської області)**

Види ремонтно-реноваційних робіт	Перелік робіт
Поточний ремонт із заміною покриттів дахів	Вищеперераховане, а також заміна покриттів дахів, систем водовідведення із використанням сучасних виробів і матеріалів, заміна дерев'яних вікон на металопластикові
Капітальний ремонт із влаштуванням прибудов, надбудов	Все перераховане вище, а також влаштування прибудов, надбудов, в тому числі з матеріалів, які змінюють зовнішній вигляд храму
Радикальна реновація з частковою або повною втратою автентичних конструктивних і опоряджувальних елементів	Повне знищення автентичності храму і побудова на його місці об'єкту з нових матеріалів, зі збереженням функції і повним або частковим збереженням форми

Рис. 1. Заміна покриттів з оцинкованої сталі на покриття з нітриду титану. Церква Преображення Господнього, смт Оржів Рівненського району. Фото П.А. Ричкова

Fig. 1. Repacing the galvanized steel roofing sheets with coating based on titanium nitride. Transfiguration of Christ Church, Orzhiv, Rivne rayon. Photo by P. Rychkov

Рис. 2. Процес облицювання дерев'яного храму ПВХ-сайдингом. Церква св. Архангела Михайла. С. Нова Пляшева Радивилівського району. Фото Н. Лушнікової, липень 2016 р.

Fig. 2. PVC siding cladding of wooden temple in the St. Archangel Michael Church. Nova Pliasheva, Radyvyliv rayon. Photo by N. Lushnikova, July 2016

Рис. 4. Процес обшивання світлого барабану церкви Воскресіння Господнього профільованими металевими листами, с. Голишів Рівненського району. Фото П. Ричкова, липень 2016 р.

Fig. 4. Process of tholobate facing with corrugated steel sheets. Resurrection church, Holyshiv, Rivne rayon. Photo by P. Rychkov, July 2016

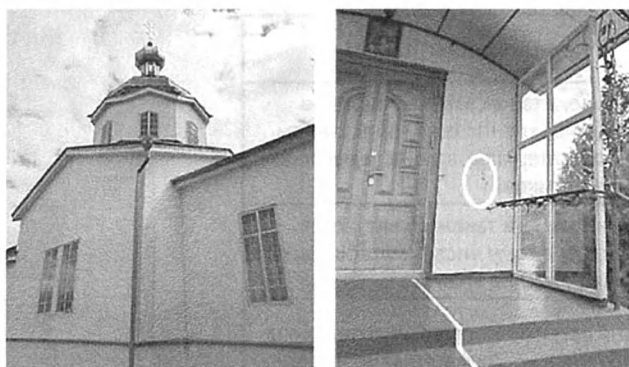

Рис. 3. Облицювання дерев'яних храмів ПВХ-вагонкою та її пошкодження під час експлуатації: Церква Преображення Господнього в с. Батьків Радивилівського району (зліва), фрагмент облицювання фасадів церкви Введення в Храм Пресвятої Богородиці, с. Башарівка Радивилівського району (справа). Фото Н.Лушнікової, липень 2016 р.

Fig. 3. External PVC lining elements cladding and the damage. Transfiguration of Christ Church, Bat'kiv, Radyvyliv rayon (left) and fragment of facade cladding of Church of the Entry of the Mother of God into the Temple, Basharivka, Radyvyliv rayon (right). Photo by N. Lushnikova, July 2016

панелі з полівінілхлориду (так званий «сайдинг» і «вагонку»), сталеві профільовані листи, таким чином нібито намагаються захистити деревину від вологості і перепадів температур, не збільшуючи при цьому навантаження на несучі конструкції, досягаючи високої швидкості виконання ремонтних робіт при порівняно невисокій вартості (рис. 2–4).

Рис. 5. Обшивка блок-хаузом церкви Успіння Богородиці, с. Караєвичі Рівненського району. Фото П. Ричкова

Fig. 5. Wooden cladding of the facades of the Dormition of the Virgin Church, Karayevychi, Rivne rayon. Photo by P. Rychkov

Рис. 6. Приклади фарбування фасадів олійною фарбою (зліва, церква Покрови Богородиці, с. Велика Омеляна Рівненського району, видимі відшарування фарби) та воднодисперсійною фарбою (справа, церква Св. Архангела Михаїла, с. Старожуків Рівненського району).
 Фото Н. Лушнікової, липень 2016 р.

Fig. 6. Facades painting: oil-base paint, Church of Intercession of Virgin, Velyka Omeliana, Rivne rayon, (left, spalling of paint layers is visible) and water-dispersion paint, St. Archangel Michael Church, (right).
 Photo by N. Lushnikova, July 2016

Проте, окрім втрати автентичного вигляду храму, використання штучних паронепроникних матеріалів несе в собі низку загроз для деревини.

Цілісності дерев'яних елементів загрожує різниця температур назовні і всередині храмів. Переважно в холодну пору року температура в храмі є значно вищою, ніж зовні. Водночас чим більше всередині храму знаходиться людей, чим вище температура всередині, тим інтенсивнішим проходить процес утворення водяної пари. При цьому потік водяної пари проходить крізь стіни. Нині переважна більшість церков є опалюваними. Відповідно суттєва різниця температур під час опалювального періоду всередині і зовні храму призводить до накопичення водяної пари на поверхні деревини, покритої штучними матеріалами.

В дерев'яній конструкції стін немає умов до накопичення вологи, оскільки деревина є пористим матеріалом. Втім, коли дерев'яні стіни покриваються металевими профільованими листами, сайдингом з полівінілхлориду, вони втрачають здатність до вільного і безперешкодного паропроникнення назовні. Це зумовлено практично нульовою пористістю таких штучних покриттів. Тому на межі деревини і синтетичного покриття утворюється конденсат. В поєднанні зі незадовільною природною вентиляцією (наприклад, в окремих випадках, через обшивання світлових барабанів пароізоляційними матеріалами), це в призводить до постійного зволоження конструкцій стін, що призводить до пошкодження деревини.

Застосування новітніх деревних матеріалів для опорядження фасадів храмів, наприклад, дошок

типу блок-хауз у вигляді сегментів оциліндрованих колод (брусів), також спотворює зовнішній вигляд храму, нівелюючи його архітектурний образ (рис. 5).

Традиційним способом захисту деревини від зовнішнього середовища та підкреслення архітектурної виразності дерев'яних храмів волинського регіону є фарбування. Переважно воно здійснюється найпоширенішими олійними фарбами низької цінової групи, які мають невисоку паропроникність, що викликає лущення, сколювання і втрату естетичних якостей зовнішнього опорядження вже через декілька років експлуатації. Це зумовлено процесами накопичення вологи на стику деревини і шару фарби.

Альтернативою олійним фарбам є водно-дисперсійні фарби, зокрема ті, які призначені саме для деревини. Незважаючи на вищу вартість, вони забезпечують й вищу довговічність фарбового покриття завдяки кращому зчепленню із деревиною, вищій гнучкості плівки фарби та паропроникності; гарантований термін експлуатації олійних фарб — до 6 років, воднодисперсійних — до 10 років (рис. 6).

Непоодинокими є випадки влаштування прибудов до храмів із маскуванням первісного матеріалу опорядженням зі штучних матеріалів (рис. 7). На жаль, трапляються випадки і повного знищення храму з подальшою відбудовою з використанням нових матеріалів, як це відбулося з церквою в с. Розваж Острозького району, — пам'яткою архітектури національного значення (рис. 8).

Внаслідок стихійних реновацій дерев'яних храмів, які здійснюються, як правило за ініціативи релігійних громад, відбувається спотворення

Рис. 7. Цегляна прибудова церкви Покрови Богородиці, с. Обарів Рівненського району. Фото П. Ричкова
Fig. 7. Brickwork annex of wooden church of Intercession of the Mother of God. Obariv, Rivne rayon. Photo by P. Rychkov

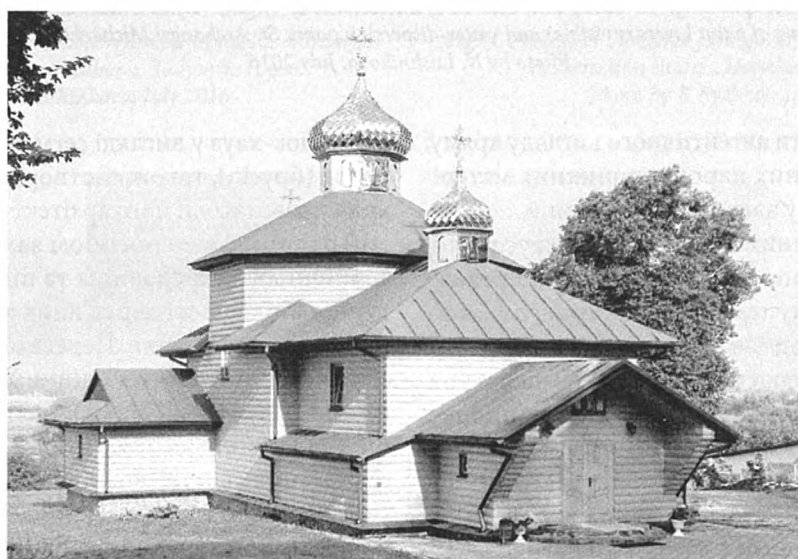

Рис. 8. Церква св. Кузьми і Дем'яна. С. Розваж Острозького району. Фото П. Ричкова
Fig. 8. Sts. Cosmas and Damian Church. Rozvazh, Ostroh rayon. Photo by P. Rychkov

архітектурних образів храмів, втрата ними своєї ідентичності. Ключовими питання запобіганням цим явищам є налагодження діалогу між церковною владою, виконавчою владою у галузі охорони пам'яток та науковцями. Просвітницька робота із представниками духовенства та релігійних громад при посиленні контролю за станом храмів та ступеня відповідальності за з метою поширення інформації та контролю за станом об'єктів архітектурної та посилення відповідальності за порушення первісного образу храмів³.

³ Повідомлення підготовлене за підсумками виконання проекту «Архітектура дерев'яних церков Рівненщини: минуле, сучасне, майбутнє» (2016–2017 рр.) програми «CHOICE: культурна спадщина і сучасність» Європейської Асоціації Місцевої Демократії (ALDA) в складі ГО «Інститут українського модернізму».

Nataliya LUSHNIKOVA

NEOVERNACULAR RENOVATIONS OF WOODEN CHURCHES IN RIVNE REGION

Annotation. *The article gives coverage on the problematic issues of neo-vernacular renovation of wooden temples in Rivne region. There are considered external and internal factors, which cause spontaneous renovation processes on wooden sacral architectural objects and types of conducted works.*

Keywords: *renovation, repair, Rivne region, wooden churches.*